

26.11.2018
№ 1/6-02.60

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертацію **Мельник Ірини В'ячеславівни** «Єврейське населення Уманщини наприкінці XVIII – на початку XX ст.», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Одним з досить популярних у середовищі українських істориків напрямків дослідницьких зацікавлень на сьогодні є різнопланові теми іудаїки. Історія єврейського народу викликала та продовжує викликати інтерес як у всеукраїнському, так і регіональному розрізах. Це пов'язано як з демократичними тенденціями, які простежуються останні десятиліття в українському суспільстві, так і з продовженням відкриття архівів на галузевому рівні. Окрім того винятково важливим є переосмислення багатьох проблем нашої історії, які ще недавно розглядалися винятково під негативним кутом зору, піддавалися фальсифікації, або ж взагалі замовчувались. До таких проблемних тем і відносилася історія єврейського народу.

Не дивлячись на поглиблення знань з історії Уманського краю, чому неабияк сприяє створена на базі історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини наукова школа істориків з вивчення минулого Уманщини (саме у розрізі цієї тематики і виконане дисертаційне дослідження І.В.Мельник), ще залишається багато питань, що потребують свого дослідника. Одну з таких проблемних лакун відносно політико-правового, соціально-економічного становища та культурного життя єврейського населення на землях історичної Уманщини кінця XVIII – початку XX ст. і намагається заповнити дисертант.

Як зазначалося вище, рецензована дисертація виконувалася у рамках теми «Історико-регіональні аспекти історії України», що розробляється кафедрою історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. При чому особистий внесок автора

полягає у висвітленні та переосмисленні місця й ролі єврейського соціуму у життя уманського краю на фоні загальнодержавних процесів і етно-конфесійної політики російського самодержавства.

Обрана структура дисертації цілком прийнятна, хоча, на нашу думку, присутні не зовсім вдалі назви підрозділів (про що буде сказано нижче). Запропоновані чотири розділи дозволили розкрити поставлену проблему. У дисертації доведена її актуальність, визначені об'єкт і предмет, окреслені хронологічні й територіальні межі дослідження, сформульовані мета та завдання.

Враховуючи ступінь вивченості зазначеної проблеми, автор поставила метою свого дослідження здійснити ґрунтовний аналіз єврейської спільноти Уманського повіту впродовж кінця XVIII – початку XX ст. У відповідності з метою у дисертації сформульовано такі завдання:

- вивчити стан наукової розробки та джерельну базу даної теми;
- у річищі процесу формування єврейського законодавства показати асиміляторську політику російської влади щодо євреїв інкорпорованих територій;
- розкрити сутність «єврейського питання» та показати потуги влади щодо його розв'язання;
- показати соціально-економічне життя єврейства Умані й Уманського повіту, з'ясувати основні види його економічної діяльності;
- увиразнити особливості культурно-освітньої сфери життя єврейського населення Уманщини;
- з'ясувати участь євреїв Уманщини у революційних рухах початку XX ст. та прослідкувати причини зародження єврейського національного руху, його політичні прояви на місцевому рівні.

Аналіз дисертації, її основного змісту дозволяє зробити висновок, що в основному з поставленими завданнями І.В. Мельник справилася успішно. Вона досить ґрунтовно та критично проаналізувала наукову літературу зі своєї теми, виділивши окремо імперську, радянську та сучасну вітчизняну

історіографію, виділивши в окремий блок зарубіжні здобутки, що дозволило їй, у певній мірі, аргументувати свою тезу про недостатність наукового дослідження зазначеної проблеми та її концептуальні підходи до її вирішення були зовсім іншими.

Джерельна база дисертації, що складається з документів і матеріалів, як друківаних, так і архівних, досить різноманітна. Автор використала документи Центрального державного історичного архіву м. Києва, Держархіву Київської області, Відділу іудаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. При цьому низку документів введено до наукового обігу вперше. Таким чином, основні положення та висновки дослідження здобувачки базуються на об'єктивних історичних даних, які не викликають сумніву в їх достовірності.

Робота спирається на загальновизнані методологічні принципи: історизм, об'єктивність та ін. У ній перелічені методи дослідження: порівняльно-історичний, статистичний, логіко-аналітичний, проблемно-хронологічний тощо, доцільність використання яких не викликають сумніву.

Основне завдання офіційного опонента – визначити, що нового внесла дослідниця в історичну науку, як вона розв'язала конкретну поставлену проблему.

По-перше, дослідниця створила нове у вітчизняній історіографії комплексне спеціальне дослідження, яке присвячене політико-правовому становищу, соціально-економічному, культурно-освітньому життю єврейського населення міста Умані, де воно становило більшість мешканців, та Уманського повіту, де воно компактно зосереджувалось у містечках, й упродовж XIX – початку XX ст. відіграло вирішальну роль у торгівельно-економічному становищі значного регіону. При цьому слід зазначити, що у регіональному аспекті дана робота є першою дослідницькою працею з подібної тематики. При цьому здобувачка

відрізняється самостійністю суджень, оригінальністю оцінювання явищ і подій. Це дає підстави говорити про створення власного авторського бачення проблеми.

По-друге. Обґрунтування висунутої концепції потребувало залучення нового конкретного фактичного матеріалу, який був добутий в архівах, друкованих виданнях минулих століть, у більшості випадків вперше введений до наукового обігу. Особливе місце у цьому плані займають архівні документи, якими автор дуже вміло оперує, підводячи фактичний матеріал на підтвердження власних позицій з того чи іншого питання.

По-третє. Дисертантом встановлено етно-конфесійну характеристику населення повіту протягом часів панування Російської імперії, при залученні максимальної кількості статистичних джерел. Відповідно увиразнено місце єврейського населення в етно-соціальній структурі краю.

По-четверте. Досить колоритним є підрозділ 3.2, де дослідниці вдалося розкрити розмаїття економічної діяльності єврейського населення Уманського повіту, окреслити основні сфери, де приклалися уміння й таланти єврейського народу. При цьому автор руйнує усталені стереотипи про всезагальне багатство та заможність єврейської спільноти, намалювавши дійсну картину важкого життя єврейського кагалу Умані та повіту.

По-п'яте. Дисертанту вдалося по-новому подивитися на участь правобережного єврейства у революційному русі кінця XIX – початку XX ст., окреслити його прагнення та цілі, політичні платформи тощо. Автором наведено нові відомості про форми громадсько-політичної активності єврейства Уманщини.

Таким чином, переважна частина одержаних результатів є досить новими, що свідчить про певний внесок здобувача в історичну науку. Одержані дисертантом результати є важливими, значущими і можуть знайти застосування у подальших наукових пошуках з метою вивчення

етно-конфесійної історії України та місця і ролі єврейської спільноти у розвитку Уманщини. Практичне значення дисертації полягає у тому, що конкретний фактичний матеріал, її основні положення та результати, методологічні підходи можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історії України, історії церкви в Україні, етнографії України, народознавства, релігієзнавства, підготовці спецкурсів, при написанні курсових і дипломних робіт, у краєзнавчій роботі, при оформленні стендів музеїв і виставок.

Крім того, слід відзначити, що дисертація написана хорошою українською літературною мовою, хоча інколи у ній трапляються друкарські та стилістичні помилки.

Зауваження опонента зводяться в основному до побажань чи визначення дискусійних моментів та окремих недоліків.

1. Невірним є твердження у науковій новизні про те, що *«введено до наукового обігу значну кількість нових документів, що відображають особливості економічного та культурного життя єврейського населення»* (с. 14), адже це не може бути новизною, оскільки це спосіб досягнення істориком поставленої мети та вирішення завдань дослідження.

2. Досить нечіткою видається систематизація джерельної бази дисертаційного дослідження (с. 36), яка спочатку поділяється лише на дві групи (архівні та наративні), але вже далі з'являються «підгрупи опублікованих джерел», куди автор кидає усе інше у вигляді «збірної солянки». На наш погляд, бажано було б підійти до систематизації джерел з позиції видового поділу, який є переважаючим в українській історичній науці, і чітко виділити відповідні групи: законодавчі акти, діловодна документація, статистика, преса, джерела особового походження і т.д. Що є, на нашу думку, невірним, оскільки у матеріалах архівів присутня і діловодна й офіційно-нормативна документація, і статистика тощо. Державний архів – це місце збереження різної за характером документальної спадщини людства, а не вид джерела.

3. Розкриваючи «потуги влади» щодо розв'язання «єврейського питання» (§ 2.2) необхідно було б частіше звертатися до результатів «асиміляторської політики» на матеріалах саме Уманщини, оскільки у дисертанта уманський матеріал обмежується двома сторінками (с. 84-85), адже у рамках теми не зовсім зрозумілою є специфіка результатів політики російської влади саме на досліджуваній території.

4. Не зовсім вдалою є назва § 3.1, оскільки динаміки, як такої, у підрозділі не простежується, що пов'язано, за словами самого ж дисертанта, з тим, що «усі відомості [про кількість населення до перепису 1897 р.] мали уривчастий, часто однобічний характер, не дозволяли поглянути на питання соціального та національного складу населення Уманського повіту в цілому» (с. 100). Отже виходячи з цього твердження, прослідкувати «динаміку чисельності» немає можливості.

5. Зображувальний матеріал у додатках не має посилань на джерело їх отримання. До того ж додатки не нумеруються, а упорядковуються українською абеткою.

Однак, зазначені зауваження щодо недоліків та упущень носять частковий характер, вони не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Дослідження **Мельник Ірини В'ячеславівни «Єврейське населення Уманщини наприкінці XVIII – на початку XX ст.»** є завершеною працею, в якій одержані науково обґрунтовані результати про політико-правове становище єврейського населення Правобережної України, трансформаційні зміни на етнічній і конфесійній карті регіону, участь у цьому процесі державних органів, проаналізовано роль єврейської громади у суспільно-політичному та культурному житті Уманського повіту кінця XVIII – початку XX ст. Основний зміст дисертації викладено у 9 наукових статтях, 7 з яких вміщені у фахових виданнях України й 1 стаття у закордонному виданні, що є абсолютно достатнім для презентації науковій спільноті основних результатів дисертаційного дослідження.

Зміст автореферату ідентичний змісту дисертації.

Дисертаційне дослідження виконане на достатньому науково-теоретичному рівні, основні його положення є новими та науково обґрунтованими, які у сукупності розв'язують важливу наукову проблему, що має суттєве значення для історичної науки та може знайти застосування у науковій і викладацькій діяльності вищих навчальних закладів, краєзнавчій роботі тощо.

Все вище зазначене дозволяє зробити висновок, що рецензована дисертація повністю відповідає вимогам п. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор **Мельник Ірина В'ячеславівна** цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

О.П. Тригуб

23.11.2018 р.

*Гідник засвідчує
вчений секретар
ЧНУ ім. Петра
Конд. соціал.*

В.Д. Черня